

SLOVENSKÁ DIPLOMACIE A VÁLEČNÍ ZAJATCI SLOVENSKÉ NÁRODNOSTI (1939 – 1942)

OLDŘICH PEJS

PEJS, O.: Slovak diplomacy and prisoners of war of Slovak nationality (1939-1942). *Vojenská história*, 3, 15, 2011, pp 122-141, Bratislava. Author in his study follows up his previous publications, analyzing the fate of prisoners of war of the Slovak Army in the war against Poland and the USSR, as well as other partial problems. This is a topic that has not been yet further analyzed. The author examines initiative of the Slovak government in favour of prisoners of war of Slovak nationality who served in the enemy armies and fell into German captivity (and Soviet in 1939). He indicates that the Slovak government was guided by the rule to enforce minority rights of Slovaks and ensure their protection. Soldiers of Slovak nationality were therefore not to be left to their own fate. The author also focused on the situation of Slovak prisoners of war in the Polish army who fell into German and Soviet captivity, also the prisoners of war of the defeated French army in 1940, also “Slovaks” captured in 1941 in the Yugoslavian army. Author’s research is primarily based on original archival material stored in the Slovak National Archive, Military History Archive in Bratislava and Prague. Military history. Slovakia. Slovak prisoners of war. WWII. 1939-1942.

Slovenská diplomacie a exekutiva byly v průběhu druhé světové války konfrontovány se situací, že do německého zajetí padli, nebo byli na území dalších států internováni příslušníci slovenské národnosti, kteří sloužili v polské, jugoslávské nebo československé zahraniční, respektive francouzské armádě. Mobilizovaná polská armáda kladla v září 1939 hrdinný, avšak marný odpor brutálnímu útoku německé armády vedenému zejména ze severozápadu a jihozápadu, kterému se z jihu dostalo podpory od útvarů slovenské armády a následně v samostatném tažení vstoupily na polské území z východu i oddíly Rudé armády. Polsko bylo okupováno. Do německého zajetí padlo 587 304 polských vojáků,¹ dalších 230 670 zajali Sověti,² velmi malý počet zajala slovenská armáda, další

¹ *Wojsko Polskie w II wojnie światowej*. Warszawa : Wydawnictwo Bellona, 1994, s. 303.

² Tamže, s. 270. – Sověti odzbrojili celkem 452.536 polských vojáků a příslušníků dalších ozbrojených formací, do táborů NKVD uvnitř SSSR však bylo převzato pouze na 130 242 polských zajatců Srov. *Rossija i SSSR v vojnach XX veka : Potěri vooružennyh sil : Statističeskoje issledovanije* (red. G. F. Krivošejev). Moskva : Olma-Press, 2001, s. 184; *Obozy jenieckie NKWD IX 1939 – VIII 1941* (red. S. Jaczyński). Warszawa : Wydawnictwo Bellona, 1995, s. 10. – Jiné údaje (454.700 osob vzato do zajetí a 125 803 osob převzato do táborů NKVD) uvádí MEETJUCHOV, Michail. *17 sentjabrja 1939 : Sovetsko-polskie konflikty 1918 – 1939*. Moskva : Veče, 2009, s. 448 a s. 552..

ustoupili na území neutrálních států – Maďarska, Rumunska, Litvy, nebo se dostali i do Lotyšska a Švédska, kde byli internováni.

Slovenská strana v roce 1939 projevila zájem o repatriaci polských zajatců slovenské národnosti pocházejících z obcí z území Oravy a Spiše, které byly připojeny ke Slovensku slovensko-německou smlouvou z 21. listopadu 1939,³ a to z důvodu konsolidace tamních poměrů ovlivněných dosavadní polskou administrativou a posílení autority místní slovenské státní moci. Prvním signálem v tomto směru byla existence tzv. „*koncentračního tábora zajatcov – Slovákov z Poľska*“, který byl zřízen na základě dohody zástupců Hlinkovy gardy a německého vojenského velitelství v Ružomberku 4. září 1939 pro civilní osoby internované v důsledku německých vojenských opatření na okupovaném polském území a kde bylo umístěno na 551 osob slovenské národnosti pocházejících z obcí, které připadly Polsku ve dvacátých letech minulého století na Horní Oravě. Tyto osoby byly následně pod slovenskou ochranou transportovány do domovských oravských obcí. Mezi nimi se však nacházeli i polští vojáci slovenské národnosti v uniformě, z nichž 48 bylo propuštěno 13. září s povolením německého vojenského velitelství a vrátilo se domů (další zajatec slovenské národnosti zemřel na následky zranění).⁴

Náčelník štábu Hlavního vojenského velitelství (HVV) mjr.gšt. Emil Novotný požádal 7. listopadu Německou vojenskou misi na Slovensku (DHM) o propuštění bývalých polských vojáků slovenské národnosti příslušných do obsazených oravských a spišských obcí, kteří se nacházeli v německých zajateckých táborech (předpokládaný počet 96 zajatců), a zároveň se obrátil na Ministerstvo zahraničních věcí (MZV), aby požádalo německou (prostřednictvím slovenského vojenského ataše) a sovětskou vládu o propuštění válečných zajatců z těchto obcí.⁵ Na slovenské vyslanectví v Berlíně se 23. listopadu obrátilo německé Hlavní velitelství branné moci (OKW) s nabídkou Vrchního velitelství pozemní armády (OKH) na propuštění zajatých vojáků polské armády slovenské národnosti (odhadem 100 mužů) z německých zajateckých táborů, a to buď jednotlivě, nebo hromadně, a zajímalo se o bližší podmínky realizace této možnosti. Německé vyslanectví v Bratislavě nótou ze dne 11. prosince oznámilo MZV, že se na německém území nalézají váleční zajatci a civilisté slovenské národnosti, kteří jsou domovským právem příslušní na znovupřipojené území a požádalo o sdělení, zda jsou kladeny ze slovenské strany nějaké podmínky pro povolení jejich návratu domů. Na základě žádostí příbuzných zajatých polských vojáků slovenské národnosti o pomoc při jejich propuštění ze zajetí se nejvíce angažoval okresní náčelník v Trstené, který působil jako vládní komisař pro zabrané území Horní Oravy. Informoval Ministerstvo vnitra (MV), že se jedná o Slováky-horaly, kteří nikdy nebojovali proti německému smýšlení, ale byli nuceni nastoupit podle mobilizačního rozkazu službu v polské armádě a nevinně padli do německého zajetí. Požádal o podniknutí příslušných kroků k osvobození těchto zajatců, které „*budú v zaujatom území Hornej Oravy v širokých*

³ JAKUBEC, Pavol. Pomníčková fáza československo-poľského sporu o Javorinu (jeseň 1938 – jeseň 1939). In KOVÁŘ, Martin – NÁLEVKA, Vladimír (eds.). „*Dvacáté století*“ : Ročenka Semináře nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Praha : Univerzita Karlova v Praze–Filozofická fakulta, 2006, s. 367-368; Ústavný zákon č. 325/1939 Sl.z., o inkorporácii územia, ktoré po roku 1918 bolo pripojené k bývalej republike Poľskej.

⁴ Slovenský národný archív Bratislava (dále jen „SNA“), f. MV 1938-1945, šk. 23, MV č.j. 20133/39-prez.

⁵ Vojenský ústřední archiv-Vojenský historický archiv Praha (dále jen „VÚA-VHA“), f. Sbíрка dokumentů armády Slovenské republiky 1939–1945 (dále jen „Sbířka“), šk. 66, MNO-HVV č.j. 152467/dův.2.oddel.1939.

*vrstvách obyvateľstva s vďakou a uznaním honorované a rozhodne prispejú ku pacifikácii a konsolidácii pomerov v tomto území“.*⁶

Ministerstvo národnej obrany (MNO) sa obrátilo 5. prosince se žádostí na MV, aby nařídilo okresním úřadům, jejichž obvody se rozšířily o obce z připojeného území Oravy a Spiše, vyhotovit soupisy zajatců bývalé polské armády slovenské národnosti nacházejících se v německých zajateckých táborech, případně v utečeneckých táborech v Maďarsku a v Rumunsku, neboť pouze na základě pořizovaných seznamů lze účinně intervenovat u příslušných vlád za jejich propuštění (týkalo se okresů Čadca, Trstená, Stará Ľubovňa, Námestovo, Kežmarok, Spišská Stará Ves). První seznamy, které obsahovaly 97 jmen, avšak často nezvěstných osob, vypracoval 19. prosince právě okresní náčelník v Trstené.⁷ První transport polských zajatců pocházejících z připojených obcí přišel z Německa 22. prosince v počtu 45 mužů.⁸ Podle seznamů, které zaslal do Bratislavy vojenský atašé v Berlíně pplk.děl. Benedikt Dúbravec 29. dubna 1940, bylo z německého zajetí propuštěno 74 polských vojáků slovenské národnosti a dalších 186 vojáků zatím zůstalo v zajetí, neboť sami nijak neprojevíli zájem o propuštění.⁹ Slovenské vyslanectví v Berlíně proto též den zaslalo další notu za propuštění příslušníků polské armády příslušných na připojené území, kteří se dosud nalézali v německém zajetí. MNO pak 11. listopadu 1940 oznámilo, že v německých zajateckých táborech zůstává ještě 82 vojáků a u dalších 11 vojáků není známo místo pobytu a mohou se tak nalézat nejen v Německu, ale i v Maďarsku, Rumunsku, Jugoslávii, SSSR.¹⁰ Dalo se předpokládat, že jejich propuštění se bude posuzovat individuálně, neboť Němci s argumentem, že Polsko přestalo existovat jako stát a polští vojáci již nemohou být legitimně považováni za válečné zajatce, na které se vztahuje ženevská úmluva, začali polské vojáky využívat jako civilní pracovní sílu.¹¹

MZV nařídilo 18. dubna 1940 vyslanectví v Moskvě, aby vhodným způsobem zakročilo na příslušných sovětských místech ve prospěch polských zajatců příslušných na slovenské území a za jejich propuštění ze sovětských zajateckých táborů.¹² Vyslanec František (Fraňo) Tiso a I. tajemník vyslanectví Gejza Krno intervenovali u sovětských úřadů v některých individuálních případech zejména na základě žádostí příbuzných zajatců, ale bez hromadného seznamu s konkrétními jmény nepovažovali všeobecný zákrok ve prospěch těchto zajatců na sovětské straně za účelný a s nadějí na úspěch, vyžádali si proto alespoň seznam připojených obcí.¹³ MZV však od takového zákroku za propuštění slovenských příslušníků ze sovětských zajateckých táborů odmítlo ustoupit, a to pro obrovské obtíže s pořizemím hromadného seznamu těchto osob.¹⁴ Vyslanectví se notou z 5. července obrátilo na Lidový komisariát vnitřních věcí SSSR se žádostí propustit ze zajateckých táborů příslušníky pol-

⁶ VÚA-VHA, f. Sbirka, šk. 13, MNO-HVV č.j. 116476/prac.odd.1939, č.j. 117084/zaj.táb.1939.

⁷ VÚA-VHA, f. Sbirka, šk. 13, MNO-HVV č.j. 117093/zaj.táb.1939.

⁸ SNA, f. KPR 1939-1945, šk. 51, KPR č.j. 692/voj.odd.1940, MNO-HVV č.j. 212794/dův.15.odd.1939. – Na základě informací slovenského vojenského atašé v Berlíně pplk.děl. Benedikta Dúbravca se původně předpokládalo, že transport přijde 20. prosince do Ružomberku v počtu 80 až 90 mužů. Vojenský historický archiv Bratislava (dále jen „VHA“), f. Kabinet ministra 1939–1940, šk. 1, MNO-HVV, všeobecná skupina, č.j. 116587/prac.odd.1939.

⁹ SNA, f. MZV 1939-1945, šk. 157A, MZV č.j. 51923/II-1940.

¹⁰ Tamže, šk. 157A, MNO č.j. 17297–V/30.odd.1940.

¹¹ MAZOWER, Mark. *Hitlerova říše : Nacistická vláda v okupované Evropě*. Brno : Jota, 2009, s. 178.

¹² SNA, f. MZV 1939-1945, šk. 161, MZV č.j. 51245/II-1940.

¹³ SNA, f. MZV 1939-1945, šk. 161, MZV č.j. 52064/II-1940.

¹⁴ Tamže, šk. 161, MZV č.j. 53026/II-1940.

ské armády, kteří se v důsledku připojení jejich domovských obcí k Slovensku stali slovenskými státními příslušníky, a přislíbilo postupně oznamovat jejich jména, zároveň připojilo soupis „*miest a dedín, ktoré boli odčlenené od bývalého Poľska a pripojené ku Slovensku*“.¹⁵ Krno v rozhovoru se zástupcem vedoucího oddělení pro střední Evropu Lidového komisariátu zahraničních věcí SSSR E. S. Garmašim 19. července tuto žádost zopakoval a požádal o pomoc.¹⁶ Slovenští diplomaté tak intervenovali za zajatce, kteří se nalézali na seznamech pořízených MNO, dále za zajatce, které reklamovali příbuzní na základě zajateckých dopisnic došlých ze zajateckých táborů, a rovněž všeobecně za zajatce příslušné na slovenské území bez uvedení konkrétních jmen.¹⁷

Po zdoluhavých jednáních a intervencích, kdy sovětské úřady jednoznačně odmítly zákroky ve prospěch těch, kteří nebyli občany intervenujícího státu, a celou záležitost záměrně protahovaly, překvapivě oznámil Lidový komisariát zahraničních věcí SSSR 13. ledna 1941, že není námitek proti repatriaci 19 válečných zajatců bývalé polské armády, kteří jsou domovsky příslušní na slovenské území.¹⁸ Slovenský vyslanec Tiso požádal o bližší informace, ale Sověti se dalším konkrétním odpovědím vyhýbali a spíše naléhali, aby repatriace byla provedena co nejdříve, a to podle vzoru repatriací polských zajatců německé národnosti, tzn. zajatci budou odevzdáni zástupcům slovenského vyslanectví v Brest-Litevsku na nynější sovětsko-německé hranici, jakmile obdrží slovenský hromadný pas, který bude opatřen německým tranzitním vízem a sovětským výjezdním vízem. Bez úspěchu skončila i slovenská žádost o vyplnění podrobných dotazníků a zaslání fotografií, resp. žádost o osobní data repatriantů. „*Pokiaľ ide o osobné dáta, opakovali znovu, že zajatci sú podriadení národnému komisariátu národnej obrany a okrem toho ďaleko od Moskvy; tým sa vysvetľuje, že opatrenie každej ďalšej informácie trvá veľmi dlho.*“ Vyslanec si povzdychl: „*musíme vziať čo nám dávajú*“.¹⁹ Tiso požádal o informace i na německém vyslanectví v Moskvě, kde se mu dostalo ujištění, že Sověti podle jejich zkušeností „*obyčejně si dobře rozmyslí, koho vypustia. Sovjetského občana nám neodovzdajú, nanajvýš sa môže stať, že sa môže dostať na Slovensko občan žijúci na území, pripojenom ku Slovensku, ktorého štátna príslušnosť je sporná, alebo je príslušný do Gen. Gouvernementu. V tomto druhom prípade je možné vždy dohodnúť sa s Nemcami o jeho odoslaní do Gen. Gouvernementu. Zásadne mi však Nemci povedali, aby sme sa tešili, že nám aspoň niekoho vydajú.*“²⁰ Ze SSSR bylo za německého doprovodu repatriováno 29. března 1941 celkem 19 vojenských osob, z nichž pouze 4 příslušely jako slovenští státní příslušníci na slovenské území (Martin Cil, Ignác

¹⁵ Tamže, šk. 157A, MZV č.j. 31511/II-1941.

¹⁶ ČIERNÁ-LANTAYOVÁ, Dagmar. *Pohľady na východ : (Postoje k Rusku v slovenskej politike 1934 – 1944)*. Bratislava : VEDA, 2002. s. 165.

¹⁷ SNA, f. MZV 1939-1945, šk. 161, MZV č.j.30772/II-1941. – Slovenské vyslanectví v Moskvě podniklo kroky i v zájmu Slováků – civilistů, kteří se v důsledku mezinárodních událostí ocitli na území SSSR a zaslalo 3. května 1940 Lidovému komisariátu zahraničních věcí SSSR seznam se jmény 36 osob k jejich repatriaci na Slovensko. Počet Slováků pod pravomocí sovětských úřadů se odhadoval na 100 osob. Srov. ČIERNÁ-LANTAYOVÁ, ref. 16, s. 164-167. – Repatrianti přicházeli do okresů Topoľčany a Turčiansky Svätý Martin. SNA, f. MV 1938–1945, šk. 1273, MV č.j. 145914 IVa.odd.1940, č.j. 151590 IVa.odd.1940.

¹⁸ SNA, f. MZV 1939-1945, šk. 161, MZV č.j. 30421/II-1941.

¹⁹ VHA, f. MNO, Spisy důverné, 1941, šk. 174, MNO č.j. 51559 Dôv.I/5.1941, č.j. 54788 Dôv.II/5.1941; SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 161, MZV č.j. 31331/II-1941.

²⁰ VHA, f. MNO, Spisy důverné, 1941, šk. 174, MNO č.j. 52141 Dôv.II/5.1941; SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 161, MZV č.j. 30772/II-1941.

Pekarčík, Michal Šoltýs, Ondrej Špirka, zbytek do Generálního gubernátu (okupovaného Polska).²¹ Těchto 15 repatriantů příslušných do Generálního gubernátu odevzdaly slovenské úřady německým pohraničním orgánům 14. května 1941.²²

Na podzim 1939 bylo v Maďarsku na 45 225 polských vojenských osob a okolo 14 000 civilních utečenců²³ a v Rumunsku pobývalo v tamních táborech na 21 470 polských důstojníků a vojáků.²⁴ MZV obdrželo 11. listopadu 1940 od MNO seznam se jmény 3 vojáků bývalé polské armády internovaných v Rumunsku (Eugen Moniak, Vincent Vrbiak, Karol Tilch),²⁵ dále seznam se jmény 2 vojáků bývalé polské armády, kteří měli být internováni v Maďarsku (Ignác Tvorík, Ondrej Plučinský), a jméno jednoho vojáka, který se měl nacházet v Jugoslávii (Ján Zubrický). Ve věci možné repatriace internovaných polských vojáků slovenské národnosti se proto slovenská diplomacie rozhodla obrátit i na kompetentní úřady Maďarska, Rumunska a Jugoslávie. MZV 19. listopadu 1940 požádalo příslušná slovenská diplomatická zastoupení o podniknutí adekvátních kroků v jejich prospěch.²⁶ Zárok vyslanectví v Budapešti z 23. listopadu 1940 nepřinesl úspěch, neboť v Maďarsku se zmínění zajatci nenalezali.²⁷

Rumunské vyslanectví v Bratislavě oznámilo 9. prosince 1940, že jistý počet polských vojáků (v seznamu uvedlo 4 jména – Anton Zborek, Wincent Wierzbiak, Vendelin Dieža, Jan Pelczarski), kteří po porážce Polska ustoupili do Rumunska a zde byli internováni, projevil zájem o repatriaci na Slovensko, neboť je příslušný na inkorporované slovenské území.²⁸ Na poradě zástupců MNO, MZV a MV 25. ledna 1941, která byla svolána v důsledku možné repatriace polských zajatců ze SSSR, byl dohodnut postup při repatriaci zajatců ze zahraničí ve věci zjišťování jejich domovské příslušnosti a státního občanství a dále podmínky jejich příchodu na území Slovenska (ubytování, stravování, lékařské prohlídky, karanténa, vojenská prezentace) s tím, že repatrianty budou přijímat okresní úřady, četnické stanice a zástupci vojenské správy. MNO si vyhradilo, že o jejich osudu rozhodnou vojenské úřady, tzn. pokud nebudou muset být repatrianti zadrženi po vojenské stránce, budou odesláni do obcí jejich pobytu. Na tomto základě vyslovilo MNO 10. února 1941 souhlas s repatriací zajatců z Rumunska, půjde-li o slovenské státní příslušníky.²⁹ Vyslanectví v Bukurešti v jejich prospěch 25. března 1941 zakročilo.³⁰ Šetřením Okresního úřadu Trstená bylo

²¹ SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 161, MZV č.j. 31549/II-1941, č.j. 31655/II-1941, č.j. 31900/II-1941; VHA, f. MNO, Spisy důvěrné, 1941, šk. 174, MNO č.j. 55313 Dôv.II/5.1941, č.j. 55772 Dôv.II/5.1941.

²² SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 161, MZV č.j. 1319/I-1943. – K peripetiím, které provázely příchod, převzetí a odchod těchto zajatců ze slovenského území srov. PEJS, Oldřich. Polští zajatci z války německo-polské na Slovensku. In *Vojenská história*, 1999, roč. 3, č. 1, s. 33–34.

²³ LAGZI, István. *Droga żołnierza polskiego przez węgierską granicę w latach 1939 – 1941*. Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 1987, s. 294.

²⁴ DUBICKI, Tadeusz. *Wojsko polskie w Rumunii w latach 1939 – 1941*. Warszawa : Gryf, 1994, s. 102.

²⁵ Nesprávně uvedené jméno třetího jmenovaného, správně mělo být Karol Pilch, způsobilo to budoucna nemalou svízeľ.

²⁶ SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 160, MZV č.j. 55051/II-1940.

²⁷ Tamže, šk. 340, a.j. 10744/1940, a.j. 4918/41, dále šk. 160, MZV č.j. 32376/II-1941; VHA, f. MNO, Spisy obyčejné, 1941, šk. 143, MNO č.j. 33982 II/5-1941.

²⁸ SNA, f. MV 1938–1945, šk. 2064, MZV č.j. 55382/II-1940.

²⁹ VHA, f. MNO, Spisy důvěrné, 1941, šk. 174, MNO č.j. 52142 Dôv.I/5.1941.

³⁰ SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 160, MZV č.j. 31519/II-1941.

zjištěno, že Vendelin Dieža, Anton Zborek, Eugen Moniak, Karol Pilch a Vincent Vrbiak (uváděný též jako Wierzbiak) jsou slovenskými státními příslušníky. Jeden z propuštěných z internace v Rumunsku („*Lagarul de internare trupa Polona*“ v Târgu-Jiu) byl předán do péče slovenského vyslanectví v Bukurešti již 2. prosince 1940 (Vendelin Dieža) a druhý 27. ledna 1941 (Anton Zborek). Dále bylo zjištěno, že Eugen Moniak zmizel a byl 2. června 1940 vyškrtnut ze stavu zajatců v táboře Târgu-Jiu, Karol Pilch se pravděpodobně nalézá v táboře Turnu-Severin, Vincent Vrbiak (Wierzbiak) byl z tábora v Čălimănești v únoru 1941 propuštěn a předán německé vojenské misi v Rumunsku, proti čemuž MZV protestovalo 17. března 1941 u rumunského vyslanectví v Bratislavě a nařídilo 25. března vyslanectví v Berlíně, aby zakročilo u příslušných německých úředních míst za jeho propuštění a repatriaci na Slovensko.³¹ Jan Pelczarski nebyl slovenským občanem, pocházel z Polska a byl 1. prosince 1940 repatriován německými úřady.³² Okresní úřad Trstená se přiklonil k tomu, aby se na inkorporované území mohl ze státobezpečnostních důvodů případně vrátit až po skončení války, neboť byl velitelem polské finanční stráže v Nižné Lipnici v době, kdy náležela k Polsku. Podle svědectví propuštěného Zboreka měli Wierzbiak a Pelczarski odejít s transportem polských zajatců – Poláků do Německa na práci.³³

Slovenská diplomacie se odhodlala i k zákroku ve prospěch polského vojáka slovenské národnosti Štefana Sopčáka, pocházejícího z inkorporovaného území, který po porážce Francie ustoupil s jednotkami polského zahraničního vojska na švýcarské území a zde byl internován.³⁴ Na základě velmi zkreslených informací jeho příbuzných požádalo MZV 12. června 1942 slovenské vyslanectví v Bernu o zákrok u švýcarských úřadů. Chargé d'affaires v Bernu Radúz Radlinský ve prospěch Sopčáka intervenoval 26. června, ale z reakce švýcarského armádního velení vyplynulo, že s repatriací internovaných polských vojáků před uplynutím repatriční doby nelze vůbec počítat.³⁵ MZV však přikázalo slovenským diplomatům, aby znovu zakročili s odkazem na Sopčákovu slovenské státní občanství po včlenění území Oravy a Spiše do slovenského svazku na základě slovensko-německé smlouvy z 21. listopadu 1939. MZV argumentovalo tím, že Sopčák se dostal do polské divize, která přešla po porážce francouzské armády na švýcarské území jako bývalý polský státní příslušník, neboť jeho domovská obec byla v době, kdy nastoupil vojenskou službu v polské armádě, součástí polského státu, ale nyní se stal slovenským státním příslušníkem a slovenská vláda musí trvat na jeho propuštění, když není žádné příčiny, na jejímž základě by měl být i nadále internován. Slovenští diplomaté měli zdůraznit, že i když si švýcarské úřady osvojí v tomto ohledu názor slovenské vlády, neporuší tím závazky, které vyplývají ze švýcarské neutrality, neboť příslušná německá úřední místa, která se přesvědčila, že Slováci, kteří byli násilně odtrhnuti od mateřské země, bojovali v řadách polské armády pouze z donucení, respektive konali jen svou občanskou povinnost, slovenské příslušníky ze zajetí

³¹ SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 160, MZV č.j. 55409/II-1940, č.j. 30962/II-1941; f. MV 1938–1945, šk. 2064, MZV č.j. 30088/II-1941, č.j. 31696/II-1941. - Počátkem února 1941 přijaly rumunské úřady rozhodnutí, že zbylé internované polské vojáky postupně předají německé straně, čímž se jejich status změnil na zajatecký. Srov. Wojsko Polskie, ref. 1, s. 285.

³² SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 160, MZV č.j. 55409/II-1940, č.j. 30764/II-1941, č.j. 31782/II-1941.

³³ SNA, f. MV 1938–1945, šk. 2064, MZV č.j. 30764/II-1941. – To se týkalo i Pilcha, který v okupované části Francie pracoval v zemědělství.

³⁴ Ve Švýcarsku bylo internováno 13 344 vojáků polské zahraniční armády, rekrutujících se především z Poláků usazených ve Francii. Srov. Wojsko Polskie, ref. 1, s. 299.

³⁵ SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 161, MZV č.j. 1694/I-1942, č.j. 2651/I-1942.

propustila. Slovenské vyslanectví v Bernu v rámci těchto intencí zakročilo 14. ledna 1943 u švýcarského Komissariátu pro internaci a hospitalizaci (Eidgenössischen Kommissariat für Internierung und Hospitalisierung) a 22. února u švýcarského MZV (Eidgenössisches Politisches Departement, Abteilung für Auswärtiges). Reakce, které se však slovenské straně dostalo 16. března 1943 od švýcarského MZV, nemohla nikterak Bratislavu uspokojit, neboť v plné míře odhalila vratké mezinárodní postavení Slovenska mimo rámec mocenské sféry států Osy. Švýcarská strana odmítla akceptovat slovenské argumenty, když označila předmětnou smlouvu z 21. listopadu 1939 za závaznou pouze mezi Slovenskem a Německem, z níž nevyplývají žádné závazky třetí straně, což ve svém důsledku znamenalo, že Štefan Sopčák nebude na základě slovenské intervence švýcarskými úřady z internace propuštěn.³⁶

Při německém západním tažení proti Belgii, Lucembursku, Nizozemsku a Francii nedostatečně připravená francouzská armáda překvapená rychlým postupem německých jednotek, kdy francouzsko-britské expediční síly zůstaly odříznuté na území Belgie, na jaře 1940 kapitulovala. Do německého zajetí se dostalo 1,547.000 francouzských vojáků.³⁷ Do německého zajetí však padli i příslušníci československé zahraniční armády – Slováci (nebo také příslušníci francouzské armády slovenské národnosti). Většinou se jednalo o Slováky, kteří odešli do Francie za prací, zde se usadili, respektive byli zde naturalizováni, byli mobilizováni do vznikajících československých jednotek, respektive do francouzské armády, účastnili se bojů na francouzské frontě, nebo zůstali v zázemí, ale po kapitulaci Francie nebyli evakuováni po moři do Velké Británie.³⁸ Slovenské úřady je označily za československé legionáře, kteří z donucení bojovali proti Německu, a vyvinuly značné úsilí dosáhnout jejich propuštění z německého zajetí s následnou repatriací na Slovensko.

Vedoucí Slovenské repatriční komise v Paříži legační tajemník Dr. Eduard Mališ³⁹ oznámil 15. listopadu 1940 do Bratislavy, že je naléhavě třeba řešit otázku válečných zajatců – Slováků, bývalých příslušníků čs. zahraniční armády, kteří se nacházejí v táborech v Německu a ve Francii, často pracují v civilu, ale musejí se hlásit německým vojenským velitelstvím. Mališ o této otázce jednal s gen. Franzem Barckhausenem (*Chef des Wehrwirtschafts-und Rüstungsstabes Frankreich*), který se zajímal, zda v této věci podnikla slovenská vláda příslušné kroky v Berlíně. Slovenské vyslanectví v Berlíně proto Mališe důrazně upozornilo, aby ve věci propuštění krajanů, kteří bojovali ve francouzské armádě, nic nepodnikal, neboť k tomu nemá žádné instrukce a vyslanec Matúš Černák již ve věci intervenoval u německé vlády.⁴⁰

Slovenské vyslanectví v Berlíně poskytlo OKW první seznamy zajatců v zimě 1940/1941. Ve prospěch „násilně naverbovaných Slováků do francouzských legií pro boj proti Německu“, kteří padli do německého zajetí, zakročilo 9. ledna a 27. února 1941 Hlavní

³⁶ SNA, f. MZV 1939-1945, šk. 161, MZV č.j. 601/I-1942, č.j. 937/I-1943.

³⁷ *Dějiny druhé světové války 1939 – 1945 : Svazek třetí*. Praha : Naše vojsko, 1978, s. 112.

³⁸ Ve Francii zůstalo 3 195 bývalých vojáků slovenské národnosti, kteří sloužili v 1. československé divizi, a dalších 965 těchto vojáků bylo nezvěstných. VÚA-VHA, f. MNO-Londýn, šk. 31, fasc. 28-58-31, MNO č.j. 13020-I/2.1941.

³⁹ Mališ přicestoval do Paříže jako vedoucí komise 7. října 1940, od 2. května 1941 komisi vedl Dr. Július Višňovský a od dubna 1943 Dr. Emil Rehák. Slovenskou repatriční komisi v Belgii vedl od 15. listopadu 1940 legační tajemník Dr. Eugen Korunka.

⁴⁰ SNA, f. MZV 1939-1945, šk. 1116, SRK č.j. 370/40, č.j. 557/40. – Nutno si zároveň uvědomit, že slovenské repatriční komise neměly diplomatický charakter a byly závislé na blahovůli německých okupačních úřadů.

velitelství Hlinkovy gardy.⁴¹ Stejný požadavek vyslovilo předsednictvo vlády (PV). MZV všechny zainteresované činitele ubezpečilo, že jsou přijata opatření, aby zajatí Slováci byli propuštěni domů, nebo pokud si to budou přát, mohli zůstat pracovat v Německu.⁴² Po zákroku Černáka oznámil německý Zahraniční úřad, že německá vláda je ochotna zjistit za tím účelem ustanovenou komisí slovenské státní příslušníky, kteří padli do německého zajetí, a požádal o oznámení jména zplnomocněnce slovenské vlády, který by se účastnil práce komise. Jako slovenský člen komise navštívil legační tajemník Dr. Jozef Sitkanič na 7 táborů, ve kterých byli umístěni podle údajů OKW zajatci – Slováci v počtu asi 300 osob, provedl všechna potřebná šetření ke zjištění jejich státní příslušnosti (zajatci byli jednotlivě vyšetřeni podle toho, zda opustili Slovensko před nebo po 14. březnu 1939) a sestavil seznam slovenských státních příslušníků, kteří jako francouzští vojáci padli do německého zajetí. Otázka, zda a kdy budou německé úřady ochotny propustit tyto Slováky ze zajetí, zůstala nakonec i nadále otevřená, teprve na další zákrok Černáka oznámil Zahraniční úřad 25. února 1941, že by mělo v krátké době padnout rozhodnutí o osudu těchto zajatců.⁴³

MZV zaslalo 28. dubna 1941 hromadný seznam zajatců MV, aby mohly být vyšetřeny podmínky k jejich možné repatriaci na území Slovenska. Žádosti o repatriaci slovenských příslušníků z německých zajateckých táborů po zjištění jejich domovské příslušnosti musely být doloženy osvědčením o slovenském státním občanství a konstatováním, že proti jejich repatriaci nejsou ze strany slovenských úřadů námitky (státobezpečnostní hledisko), rovněž se dokládalo i oznámení o nynějším pobytu zajatce (repatrianta), tzn. zajatecký tábor a zajatecké číslo, a podle možností i vylíčení okolností, za kterých se repatriant dostal do německého zajetí. Seznamy zajatců obsahovaly 457, resp. 454 jmen (někteří označeni za neznámé). MZV si vyhradilo, že bez těchto údajů nebude intervenováno na příslušných německých místech.⁴⁴ MZV zaslalo hromadný seznam zajatců 10. května i slovenskému vyslanectví v Berlíně. Odtud směřovala do ústředí 19. června informace od legačního tajemníka dr. Mališe, že „*Slováci, ktorí vo Francii padli do zajatia ako čl. legionári, sú podľa môjho vedomia ešte všetci v zajatí.*“⁴⁵ MZV proto informovalo Kancelář prezidenta republiky (KPR) i PV, že podniknuté kroky ve věci Slováků z čs. zahraniční armády ve Francii dosud nevedly k cíli. Také německé OKW zaslalo slovenskému vyslanectví v Berlíně v červenci 1941 tři seznamy se jmény 237 osob k zaujetí stanoviska, zda se mezi nimi nenalézají slovenští příslušníci. Tyto seznamy však byly neúplné, a proto OKW obdrželo od slovenské strany dotazníky (fragebogen) pro zajatce, které měly sloužit jako podklad k případné repatriaci. Po jejich vyhodnocení bylo konstatováno, že v drtivé většině případů lze vyslovit kladné stanovisko k repatriaci, v mizivém počtu cca 2 % se jedná o pochybné případy.⁴⁶

⁴¹ SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 157A, MZV č.j. 30845/II-1941. – Otomar Kubala, náčelník štábu HG, se nechal 4. února 1941 slyšet, že „*je vidieť, že aký bol ten dobrovoľný vstup slovenských chlapcov bývajúcich vo Francii do čl. legii. Byli priamo pod trestom smrti donútení nechať sa naverbovať*“.
Tamže, MZV č.j. 52956/III-1941.

⁴² SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 159, MZV č.j. 30667/II-1941.

⁴³ Tamže, šk. 157A, MZV č.j. 57409/III/2-1941.

⁴⁴ Tamže, šk. 158, MZV č.j. 32980/41.

⁴⁵ Tamže, šk. 160, MZV č.j. 32653/II-1941.

⁴⁶ Tamže, šk. 159, MZV č.j. 400/42.

Z rozkazu OKW z 14. června 1941 měli být zajatí Slováci propuštěni do volného pracovního poměru v Německu.⁴⁷ Jednalo se o 384 osob, které se zavázaly, že zůstanou na práci v Německu. Na zákrok slovenského vyslance v Berlíně, aby zajatci mohli být propuštěni nejen do Německa, ale i na Slovensko k rodinám, OKW 10. července 1941 povolilo jejich repatriaci i na Slovensko s tím, že se však nemohou vrátit do Francie.⁴⁸ Následkem toho, že v mezidobí již většina zajatců byla propuštěna na práce do Německa, vrátili se na Slovensko pouze jednotlivci nebo malé skupiny. Někteří zajatci se však po propuštění ze zajetí odmítli vrátit na Slovensko, další dokonce odmítli být propuštěni ze zajetí, pokud nebudou repatriováni do Francie. Někteří jednotlivci se po propuštění ze zajetí sami vrátili na Slovensko, aniž o tom slovenské úřady uvědomili, další zase nebyli na repatriaci navrženi, pokud se jednalo o Čechy nebo Židy, někteří bez povolení opustili svá pracovní místa v Německu. Nutno však konstatovat, že se vzhledem k mnoha nejasnostem a nedorozuměním šetřilo, zda dotyčná osoba, za kterou mělo být intervenováno, je skutečně válečným zajatcem, nebo jde o osobu nezvěstnou, případně se jedná o osobu zdržující se na území tzv. obsazené nebo tzv. neobsazené Francie, či jde o osobu, která je na práci v Německu. Většina zajatců v Německu tak byla propuštěna v průběhu roku 1942, kdy se zajateckou otázkou již zabýval slovenský generální konzulát v Berlíně namísto slovenského vyslanectví. To však neušlo pozornosti ústředí v Bratislavě, které mělo výhrady k postupu slovenských diplomatů v Berlíně, když z navýsost politické záležitosti, jakou je otázka válečných zajatců, udělali běžnou kancelářskou záležitost. Dr. Mališ jako zástupce generálního konzula, který byl se zajateckou problematikou dokonale obeznámen, tuto okolnost omlouval tím, že se jedná o obyčejné zajatecké otázky, přičemž generální konzul Dietrich Stahl neovládá slovenský jazyk a působí pouze honorárně, neboť má na starosti hospodářské řízení několika výrobních podniků německého válečného průmyslu.

Na území tzv. neobsazené Francie pod kontrolou francouzských úřadů Vichy se v internačních vojenských táborech na jihu země, zejména v Agde, Gurs, Vernet a Argeles sur Mer nacházeli rovněž Slováci jako bývalí příslušníci čs. zahraniční armády.⁴⁹ Vyslanec Černák informoval již 9. listopadu 1940 Bratislavu, že na demarkační čáru mezi územím tzv. obsazené a tzv. neobsazené Francie odejde německá komise, která by převzala asi 1 000 Slováků z tábora v Agde s tím, aby je převážně zaměstnala v Německu.⁵⁰ Dále oznámil, že německá vojenská komise rovněž hodlá navštívit další dva tábory, kde jsou umístěni Slováci – čs. legionáři, zde je jednotlivě prošetřit a propustit podle toho, zda opustili Slovensko před nebo po 14. březnu 1939. Černák upozornil, že německá strana souhlasí s vysláním slovenského člena komise. MZV nařídilo, aby se práce komise účastnil legační tajemník Dr. Jozef Sitkanič.⁵¹ V prosinci 1940 však pod dohledem zástupců německé komise (úřadu práce) a zástupce slovenského vyslanectví v Berlíně dr. Sitkaniče se z těchto asi 700 osob hlásilo k repatriaci na Slovensko pouze 200 osob a zbytek se přihlásil na práci v Německu. Slovenská repatriční komise v Paříži nechala 200 Slováků dopravit v lednu 1941 do

⁴⁷ V létě 1940 propustili Němci belgické, nizozemské a norské válečné zajatce a některé Francouze, těch 1,2 milionu, kteří v zajetí zůstali, bylo využito v zemědělství nebo vybráno pro práci v dolech a v průmyslových podnicích. MAZOWER, ref. 11, s. 322.

⁴⁸ SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 159, MZV č.j. 34698/I-1941.

⁴⁹ Tamže, šk. 1131, MZV č.j. 121331/III.A.-1940.

⁵⁰ BALÁŽ, Claude (ed.). *Slovenské vysťahovalectvo : Dokumenty V. Pramene k dejinám slovenského vysťahovalectva do Francúzska a Belgicka v rokoch 1920 – 1945*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 236, Dok. č. 89.

⁵¹ SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 45, č.j. 12089/40 prez.

Paříže, kde se většina stala součástí VI. repatriačního transportu, který odešel 18. února na Slovensko, část zůstala s rodinami na území tzv. obsazené Francie. Ze skupiny 500 Slováků určených do Německa se většina rozešla: část přešla ilegálně na území tzv. obsazené Francie, část odešla za rodinami na území tzv. neobsazené Francie, část do tzv. pracovních táborů pod správou orgánů Vichy a několik z nich odešlo do Velké Británie péčí amerického Červeného kříže. Když se na jih Francie koncem února 1941 opět dostavila německá komise, našla zde pouze 150 osob, které začátkem března 1941 odeslala na práce do Německa.⁵² Krajané – civilisté z jižní Francie, kteří byli v únoru a březnu 1941 připraveni pro repatriační transporty, ze země neodešli pro odpor francouzských úřadů, které vyžadovaly jejich účast na jarních pracích v zemědělství. Pouze jednotlivcům se podařilo odcestovat do Paříže a odtud domů na Slovensko.⁵³ Bratislavě však nebylo umožněno komunikovat s Vichy přímo, a proto se slovenské vyslanectví v Berlíně ve věci návratu Slováků z území tzv. neobsazené Francie 25. dubna 1941 obrátilo na německý Zahraniční úřad. Francouzské úřady však řešení otázky návratu Slováků oddalovaly, stavěly se k ní liknavě a neschválily ani případnou účast zástupců Slovenského červeného kříže při jejím řešení.⁵⁴

Vedoucí repatriační komise v Paříži Dr. Višňovský byl nucen 11. srpna Bratislavu upozornit, že mezi krajané, kteří se snaží odcestovat na Slovensko, ale jsou bez jakýchkoliv finančních prostředků, se nacházejí i slovenští zajatci, kteří se vrátili z Německa do Francie, neboť jim nebylo umožněno odcestovat na Slovensko přímo z Německa, německé úřady je dopravily výlučně do Francie, i když jejich rodiny již byly repatriovány na slovenské území.⁵⁵ Ze zprávy pracovníka slovenského vyslanectví v Berlíně dr. Mališe z 20. října nakonec vyplynulo, že krajané, kteří se v době služební cesty dr. Sitkaniče v prosinci 1940 nacházeli v internačních a vojenských táborech v jižní Francii, zejména v Agde, byli slovenskou repatriační komisí a německými vojenskými úřady odtransportováni do tzv. obsazené Francie, na Slovensko a do Německa, takže v internačních a vojenských táborech v jižní Francii nezůstali žádní Slováci.⁵⁶

Královská Jugoslávie se pod soustředěným náporom mocností Osy ve válce v dubnu 1941 rozpadla, její armáda byla poražena a území okupováno. Navzdory hrdinnému odporu některých jugoslávských bojových jednotek, další jednotky ovládl chaos a panika, byly doslova rozbity nebo se rozutekly, jiné jednotky složené především z příslušníků nesrbských národností odepřely poslušnost a vzbouřily se. Část důstojnického sboru podlehla defetismu. Jedni uvádějí, že do zajetí padlo na 390 000 mužů,⁵⁷ druzí vykazují, že Němci zajali 268 397 mužů⁵⁸ a na 30-tisíc jich zajali Italové.⁵⁹ Bývá konstatováno, že mezi jugoslávskými zajatci nebyla příliš známa ustanovení Ženevské úmluvy o zacházení s válečnými zajatci, která přinesla zajatcům potřebnou ochranu a významná práva.⁶⁰ Němci tak mohli

⁵² SNA, f. MZV 1939-1945, šk. 1131, MZV č.j. 32582/II-1941.

⁵³ Tamže, šk. 158, MZV č.j. 34485/41.

⁵⁴ Tamže, šk. 1131, MZV č.j. 45936/42.

⁵⁵ Tamže, šk. 45, MZV č.j. 68235/41-III/2.

⁵⁶ Tamže, šk. 45, MZV č.j. 34485/I-1/1941.

⁵⁷ TERZIĆ, Velimir. *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941 : Uzroci i posledice poraza 2*. Ljubljana; Beograd; Titograd : Partizanska knjiga; Narodna knjiga; Pobjeda, 1984, s. 605.

⁵⁸ ŽIVKOVIĆ, Nikola. Ratna šteta učinjena Jugoslaviji u Drugom svetskom ratu. In *Vojnoistorijski glasnik*, 1994, roč. 44, č. 1-2, s. 172.

⁵⁹ SIMIĆ, Milutin. *Hram Svetog Save u okolini Strazbura : Podvig grupe zarobljenih jugoslovenskih oficira*. Beograd : Čigoja štampa, 2000, s. 11.

⁶⁰ BJELAJAC, Mile. *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918 – 1941 : Studija o vojnoj eliti i biografski leksikon*. Beograd : Institut za noviju istoriju Srbije; Dobra d.o.o., 2004, s. 68.

vnášet do řad jugoslávských zajatců, zejména důstojnického sboru, národnostní rozkol. Příslušníci řady národnostních menšin (Němci, Maďaři, Albánci) byli propuštěni, stejně jako Makedonci, kteří byli považováni za Bulhary. Obdobně postupovali Italové, kteří propustili část zajatců, kteří pocházeli z území okupovaného Itálií, což se týkalo Černohorců i Slovinců. Mužstvo chorvatské národnosti se rozešlo domů nebo pod velením ustašovců či bývalých rakousko-uherských důstojníků vytvářelo na výzvu chorvatských představitelů první ozbrojené formace deklarovaného nezávislého chorvatského státu (*Nezavisna Država Hrvatska* – NDH). Zbylí důstojníci chorvatské národnosti se dožadovali propuštění ze zajetí. V německém zajetí bylo v červnu 1941 evidováno celkem 13 559 důstojníků a 181 258 vojáků poražené jugoslávské armády.⁶¹ Na 110 000 zajatců srbské národnosti a malý počet zajatců slovenské národnosti bylo dopraveno do Německa k pracovnímu nasazení, převážně do zemědělství.⁶² V mnohonárodnostní jugoslávské společnosti jistě nepřekvapí, že se mezi jugoslávskými zajatci objevili i příslušníci tamní slovenské menšiny z Bačky (Vojvodiny), Banátu a ze Sremu.

Slovenský vyslanec v Bukurešti Dr. Ivan Milecz oznámil 5. května 1941 MZV do Bratislavy, že se ze spolehlivého pramene (poloúředního německého místa) dozvěděl, že z Jugoslávie byli do Rumunska přivezeni mnozí z jugoslávských (srbských) zajatců v uzamčených, přísně strážných dobytých železničních vagoncích, kteří mají pracovat na stavbách cest v pohraničním pásmu v blízkosti sovětských (ruských) hranic, tzn. na západ od řeky Prut.⁶³ Krátce na to, 12. května, Milecz telegrafoval do Bratislavy, že podle informací od krajanů má se nacházet v Temešváru v německém zajetí na 337 jugoslávských zajatců slovenské národnosti a požádal o instrukce, jakým způsobem má v jejich prospěch zakročit. Prezidiální šéf MZV ing. Jozef Mračna vyslance nejprve telegraficky upozornil, že pravděpodobně nepůjde o slovenské státní příslušníky, ale zároveň jej písemně požádal, aby se privátně (sic!) informoval u německého vyslance Manfreda von Killingera, zda je možné poskytnout zajatým Slovákům nějaké úlevy, případně zda by nemohli být ze zajetí propuštěni. Mračna zde na rozdíl od telegramu zdůraznil, že k oficiálnímu zákroku není aktivní legitimace, neboť je jisté, že tito zajatci nejsou slovenskými státními příslušníky (výjimečně by mohl být Slovák – dobrovolník jugoslávské armády, ale za toho by nešlo intervenovat), neboť v případě Slováků z Bačky (Vojvodina) se stanou v důsledku maďarské okupace maďarskými státními příslušníky, a pokud se Slováci z Banátu stanou rumunskými státními příslušníky, lze předpokládat, že by byli v krátké době ze zajetí propuštěni.⁶⁴ Milecz Bratislavě ihned oznámil, že na 1 500 jugoslávských zajatců rumunské národnosti, kteří byli umístěni v německých zajateckých táborech v Temešváru a v Săcălaz, německá strana propustila a odevzdala do péče rumunských úřadů a do doby než budou propuštěni do domovských obcí na okupovaném jugoslávském území, budou ubytováni na rumunském území. Milecz poznamenal, že krajané z okolí Aradu a Temešváru se dožadují analogických kroků ve prospěch jugoslávských zajatců slovenské národnosti a jsou toho názoru, že by se dalo docílit jako v případě Rumunů z Jugoslávie jejich propuštění a umístění ve slovenské oblasti Nadlaku a v ostatních slovenských vesnicích v Rumunsku. Milecz Bratislavu

⁶¹ BJELAJAC, Mile. *Jugoslovensko iskustvo sa multietničkom armijom 1918 – 1991*. Beograd : Udruženje za družstvenu istoriju, 1999, s. 46.

⁶² SPOERER, Mark. *Nucené práce pod hákovým křížem : Zahraniční civilní pracovníci, váleční zajatci a vězni ve třetí říši a v obsazené Evropě v letech 1939 – 1945*. Praha : Argo, 2005, s. 65.

⁶³ SNA, f. MZV 1939 – 1945, šk. 505B, Politická správa č. 79, č.j. 1196/1941.

⁶⁴ Tamže, šk. 159, MZV č.j. 31990/II-1941.

upozornil, „*aby u tunajších Slovákov nevzniknul dojem, že sa o našich bratov z Jugoslávie nestaráme tak ako sa starajú o svojich Nemci, Maďari ba i Rumuni*“.⁶⁵ O dva dny později Bratislavě oznámil, že byla uveřejněna zpráva, že italská vláda se rozhodla propustit všechny válečné zajatce rumunské národnosti, což se vztahuje i na Rumuny z Banátu, Makedonie apod., a toto gesto italské vlády přichází po analogickém německém gestu a zároveň poznamenal, že rovněž státní příslušnost válečných zajatců rumunské národnosti z Banátu nebo Makedonie není dosud jasně vyřešená.⁶⁶ MZV na tento podnět reagovalo veskrze vstřícně a požádalo 23. května vyslanectví v Bukurešti, aby v případě, pokud se nedosáhne jejich propuštění, bylo docíleno jejich umístění ve slovenských vesnicích v Rumunsku.⁶⁷ Týž den telefonoval z Berlína na MZV vyslanec Matuš Černák a rovněž požádal o instrukce ohledně intervence ve prospěch jugoslávských zajatců slovenské národnosti. Byl vyzván, aby se pokusil o jejich propuštění nebo alespoň o získání určitých úlev s odvoláním na to, že tito zajatci – Slováci vykonávali vojenskou službu v jugoslávské armádě pouze z povinnosti a jedná se o příslušníky slovenského národa, který je s německým národem ve spojeneckém svazku.⁶⁸ Milecz Bratislavu 26. května informoval, že ve smyslu dohody mezi rumunskými vojenskými úřady a německým velitelstvím budou zajatci rumunské národnosti pocházející z oblasti Banátu a z oblasti Timoku dopraveni do vlasti a opětovně požádal o instrukce, jak postupovat v případě žádostí příbuzných a rodin zajatců – Slováků pocházejících z Banátu, o jejichž osudu nebylo dosud rozhodnuto.⁶⁹

Německý vyslanec Manfred von Killinger přijal Milecze 3. června. Ten mu nastínil situaci Slováků z Bačky a požádal ho, zda by bylo možné v jejich prospěch něco podniknout, aniž by mohlo být z maďarské strany vyčítáno, že se Slováci starají o maďarské státní příslušníky. Jako hlavní argument poukázal na to, že byli propuštěni zajatci rumunské a bulharské národnosti, takže není důvodu, proč by měli Slováci z Jugoslávie zůstat válečnými zajatci. Týž den předal Killingerovi žádost slovenské národní skupiny, aby mohla být předložena do Berlína.⁷⁰

MZV dostávalo útržkovité, zkrácené a neověřené zprávy o osudu zajatých Slováků zejména od představitelů tamní slovenské menšiny a od příbuzných, samo nemělo žádný přehled o tom, ve kterých zajateckých táborech se nacházejí a jaký je jejich počet. Na legačního tajemníka Viliama Paulínyho, který přijel z Bratislavy do Bělehradu likvidovat tamní slovenské vyslanectví, a legačního tajemníka vyslanectví Dr. Gabriela Danihela se v květnu 1941 obrátili zástupci slovenských krajanů se žádostí o pomoc při propuštění jugoslávských zajatců slovenské národnosti ze zajateckých táborů.⁷¹ Zástupci slovenského vyslanectví v Bělehradě proto navštívili v červnu 1941 s vědomím zplnomocněnce německého Zahraničního úřadu u vojenského velitele v Srbsku legačního tajemníka Dr. Gerharda Moltmanna zajatecký tábor v Topčideru u Bělehradu a požádali velitele tábora, aby byli propuštěni zajatci slovenské národnosti, stejně jako se stalo v případě zajatců rumunské a maďarské národnosti. Velitel tábora přislíbil předložit věc nadřízeným, ale z jeho jednání slovenští

⁶⁵ SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 505C, Důvěrná politická správa č. 87, č.j. 1256/1941.

⁶⁶ Tamže, šk. 505C, Důvěrná politická správa č. 88, č.j. 1272/1941.

⁶⁷ SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 159, MZV č.j. 32119/II-1941.

⁶⁸ Tamže, šk. 159, MZV č.j. 32348/II-1941.

⁶⁹ SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 505C, Důvěrná politická správa č. 100, č.j. 1374/1941.

⁷⁰ Tamže, šk. 505C, Důvěrná politická správa č. 110, č.j. 1640/1941.

⁷¹ NĚMEČEK, Jan. K slovensko-jugoslávským vztahům 1939 – 1941. In ŠESTÁK, Miroslav – VOŘÁČEK, Emil (eds.). *Evropa mezi Německem a Ruskem : Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2000, s. 394.

diplomaté pochopili, že otázku propuštění zajatců lze dále řešit pouze diplomatickou cestou a nikoliv nekoordinovanou místní iniciativou a že hlavní slovo bude mít berlínské OKW. Dr. Danihel⁷² se proto obrátil 26. června na Bratislavu, aby vyslanectví v Berlíně podniklo příslušné kroky u ústředních německých úřadů.⁷³ Na základě intervencí a došlých zpráv se o věc začaly zajímat KPR, MV, ÚPV a Úřad propagandy (ÚP).⁷⁴ O zákrok ve prospěch jugoslávských zajatců – Slováků z Banátu požádala manželku předsedy vlády Boženu Tukovou řada jejich příbuzných, matek a manželek. Jejich petici zaslalo MZV do Berlína a požádalo 20. června tamní vyslanectví, aby podniklo další vhodné kroky ve prospěch jugoslávských zajatců slovenské národnosti. Z došlých zpráv MZV usoudilo, že větší počet zajatců z obcí Padina a Kovačica je umístěn v zajateckém táboře u Vídně, další jsou v Topčider a Dedinje v Srbsku, někteří v Temešváru v Rumunsku a nepochybně i v Německu. Černák byl upozorněn, že žádosti a urgencye na místních vojenských velitelstvích zůstaly bez výsledku a že bude vhodné při jednáních o zajatcích delikátním způsobem nadhodit (sic!), že Slovensko je členem Paktu tří. MZV požádalo o obdobný zákrok Milecze v Bukurešti, ale současně jej instruovalo – při vědomí, že se může pracovat s neověřenými zprávami, že byli propuštěni zajatci národnosti bulharské, maďarské, rumunské a chorvatské – aby zjistil, zda jsou zajatci – Slováci skutečně dosud drženi Rumunsku. Milecz byl upozorněn, že podle ÚP začínají být krajané netrpěliví a urgují propuštění Slováků, které jsou ochotni po propuštění zaměstnat při zemědělských pracích. Při jednáních měl Milecz argumentovat tím, že ze zajetí byli propuštěni zajatci – národní příslušníci těch států, se kterými je Slovensko společně členem Paktu tří.⁷⁵

Další iniciativa vzešla ze Záhřebu. Tamní slovenský chargé d'affaires Karol Murgaš⁷⁶ se nejprve 21. června písemně obrátil a následně 27. června osobně intervenoval u německého generála v Záhřebu Glaise von Horstenau za propuštění zajatců-Slováků ze Sremu.⁷⁷ Do Bratislavy též den telegrafoval, že intervence se týkala cca 2 000 zajatců-Slováků z bývalé srbské (sic!) armády a požádal, aby věc byla urgována přímo v Berlíně u OKW, neboť zajatci jsou potřební při letních zemědělských pracích.⁷⁸ O zákrok požádal telegraficky 3. července i přímo vyslanec Černák v Berlíně.⁷⁹ Murgaš se obrátil na Glaiseho von Horstenau opětovně 4. července, kdy intervenoval za 98 zajatců ze sremských obcí (např. Stara Pazova, Ilok, Ljuba, Šíd, Erdevik, Bakariča, osada Lug), které označil za prosté sedláky a zemědělské dělníky.⁸⁰ Na dožádání generála von Horstenau z 25. června, který skutečně v Berlíně zakročil, seznámilo OKW odpovědná místa v Záhřebu se svými rozkazy z 20.

⁷² V Bělehradě začalo dnem 18. června 1941 namísto dosavadního slovenského vyslanectví činnost konzulární oddělení slovenského vyslanectví v likvidaci, jehož vedením byl pověřen legační tajemník dr. Gabriel Danihel jako vedoucí konzulárního oddělení, následně přeměněné na konzulární zastupitelství Slovenské republiky v Bělehradě. VHA, f. MNO 1939-1945, Spisy obyčejné, šk. 136, MNO č.j. 35514/5-1941; SNA, f. MZV 1939-1945, šk. 213, a.j. 4738/41, dále šk. 1120, MZV č.j. 4738/1941 prez.; *Slovenská Sloboda*, 1941, roč. 4, č. 161, 19.7.1941, s. 1.

⁷³ SNA, f. MZV 1939-1945, šk. 159, MZV č.j. 32576/II-1941, č.j. 32828/II-1941.

⁷⁴ Tamže, šk. 159, MZV č.j. 32666/II-1941, č.j. 33314/II-1941, č.j. 34034/II-1941.

⁷⁵ SNA, f. MZV 1939-1945, šk. 159, MZV č.j. 32587/II-1941.

⁷⁶ Vyslanectví Slovenské republiky v Záhřebu zahájilo činnost 26. května 1941. SNA, f. MZV 1939-1945, šk. 1120, MZV č.j. 3997/1941 prez.

⁷⁷ SNA, f. MZV 1939-1945, šk. 1157, a.j. 129/41.

⁷⁸ Tamže, šk. 159, MZV č.j. 32705/II-1941.

⁷⁹ Tamže, šk. 1157, a.j. 303/41.

⁸⁰ SNA, f. MZV 1939-1945, šk. 1157, a.j. 302/41.

června a z 24. června, kterými bylo nařízeno propuštění všech důstojníků chorvatské národnosti a jugoslávských zajatců slovenské národnosti ze zajetí. Murgaš, kterého von Horstenau o výsledku zákroku informoval, zaslal 25. července do Bratislavy opis rozkazu OKW.⁸¹

Podle nóty německého Zahraničního úřadu z 27. června 1941 byli zajatci slovenské národnosti z bývalé jugoslávské armády shromážděni v Heimkehrlager XVII A, Gänserndorf u Vídně, kde se z německé strany předpokládalo, že budou slovenskými zástupci přezkoumáni co do národnosti a následně propuštěni.⁸² Na slovenský generální konzulát ve Vídni se však 29. června dostavil velitel tohoto zajateckého tábora mjr. Kraske, který zde oznámil, že v následujících dnech budou propuštěni Slováci z bývalé jugoslávské armády a navrhl, že je propustí do Bratislavy, kde si samy slovenské úřady rozhodnou o jejich osudu. Zaskočený konzul Rudolf Vávra okamžitě informoval Tuku a Macha a dostal následující pokyny: není možné zajatce převzít, když jsou nyní občany Chorvatska, Maďarska, Rumunska a Srbska a lze navíc předpokládat, že v první řadě budou chtít odejít domů; bude-li však potřeba ze slovenské strany jakákoliv jiná pomoc, bude poskytnuta.⁸³ Do Vídně nakonec vycestoval Murgaš ze Záhřebu, aby zde 5. července zakročil ve prospěch zajatců slovenské národnosti z NDH.⁸⁴ Zároveň telegrafoval evangelickému faráři Vladimíru Hurbanovi (Vladimírovovi) z obce Stara Pazova, který se usilovně angažoval za propuštění zajatců, aby oznámil představitelům tamní obce, že ve věci osvobození zajatců-Slováků znovu intervenoval a osobně cestuje do Vídně, kde zamýšlí celou záležitost urychlit.⁸⁵ Propuštění zajatci se vrátili do Staré Pazové ve skupinách či po dvou po třech, když první velká skupina v počtu 56 osob se do obce vrátila 8. července, další asi stočlenná 28. července a do počátku srpna přivítali v obci celkem asi 200 navrátilců. O to větší bylo zklamání příbuzných těch zajatců, kteří se dosud nevrátili.⁸⁶

MZV oznámilo 22. července vyslanectvím v Budapešti, Bukurešti a Záhřebu a konzulárnímu zastoupení v Bělehradě, že intervence vyslanectví v Berlíně za propuštění válečných zajatců – Slováků z bývalé Jugoslávie byla do jisté míry úspěšná a seznámilo je s obsahem nóty německého Zahraničního úřadu z 27. června.⁸⁷ Dr. Eduard Mališ z vyslanectví v Berlíně však překvapivě 21. července hlásil, že podle rozkazu OKW mají být propuštěni pouze Slováci (a vedle nich Maďaři a Rumuni), kteří se vrací na Slovensko, do Maďarska, Rumunska a Chorvatska, popřípadě do Německa. Ti, kteří se chtějí vrátit do Srbska, propuštěni nebudou. Samo OKW přiznalo, že tento zákrok přišel pozdě, neboť mnozí zajatci vracící se do Srbska již byli propuštěni.⁸⁸ Vávra pak 14. srpna Bratislavu informoval, že propuštění Slováků je v plném proudu a bude v druhé polovině září ukončeno, pomoci ze strany konzulátu není třeba, neboť do tábora přicházejí všichni zajatci za účelem propuštění, takže

⁸¹ SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 159, MZV č.j. 33326/II-1941, dále šk. 1157, a.j. 459/41.

⁸² Tamže, šk. 159, MZV č.j. 33043/II-1941.

⁸³ Tamže, šk. 159, MZV č.j. 33817/II-1941.

⁸⁴ Tamže, šk. 1156, a.j. 1437/41.

⁸⁵ Tamže, šk. 1157, a.j. 288/41.

⁸⁶ Lze se domnívat, že jednou z příčin mohla být i zkomolená slovenská jména nebo neslovenská jména zajatců, takže byli považováni za příslušníky jiných národností, jak na to upozorňuje MICHELA, Miroslav. Vznik slovenského vyslanectva v Chorvátsku a činnost Karola Murgaša, chargé d'affaires v Záhřebu v roce 1941. In LACKO, Martin (ed.). *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historiků II*. Trnava : Merkur spol. s r.o., 2003, s. 109.

⁸⁷ SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 1157, MZV č.j. 33107/II-1941.

⁸⁸ Tamže, šk. 159, MZV č.j. 33278/II-1941.

jím vlastně pouze procházejí a pro jejich pobyt v tábore tak postačují pouze tlumočníci. Vávra zdůraznil, že žádný ze Slováků neprojevil zájem odejít na Slovensko.⁸⁹

Murgaš, který byl zklamán ze svého diplomatického působení v Záhřebu, ze zhoršujících se podmínek života v NDH a z odstupu od domácí slovenské politiky, požádal 21. července o propuštění ze státní služby a o určení svého nástupce na diplomatickém postu a jako důvod uvedl, že manželka onemocněla, k vedení takového nákladného života nemá finanční prostředky a má v úmyslu se vrátit k novinářině. Odcestoval na dovolenou do Bratislavy a v srpnu celou záležitost projednal s Tukou.⁹⁰ Starost o návrat zajatců slovenské národnosti tak zůstala na bedrech legačních tajemníků záhřebského vyslanectví Dr. Cyrila Šulíka, resp. Dr. Rudolfa Klecknera. Intervence příbuzných zajatců, duchovních nebo představitelů domovských obcí za jejich propuštění byly od srpna do října 1941 na denním pořádku. Oba jmenovaní se všechny snažili uklidnit poukazem na to, že akce za propuštění zajatců si vyžaduje delší čas a není vhodné okamžitě a nepřetržitě provádět zákroky u německých úřadů. Neaktivnějšímu z intervenujících, faráři Vladimíru Hurbanovi (Vladimírovovi), Šulík 11. srpna oznámil, že všichni příslušníci bývalé jugoslávské armády slovenské národnosti, kteří byli zajati, budou na základě rozkazu OKW propuštěni, a upokojoval jej slovy, že pokud se ještě někteří nevrátili, určitě se za krátký čas vrátí. Zdůraznil, že ve věci nyní není ještě možné intervenovat, neboť by to nedělalo dobrý dojem, ale v případě, že by návrat zajatců trval dlouho, vyslanectví opětovně zakročí.⁹¹ Z tohoto důvodu Kleckner opětovně intervenoval 6. listopadu, kdy požádal německého generála von Horstenu o zákrok ve prospěch 37 zajatců z obcí Stara Pazova, Boljevci, Ilok, Šíd, Petrovac a z osady Lug.⁹² Do Staré Pazové faráři Hurbanovi pak 5. ledna 1942 směřoval telegram, aby uklidnil lidi, že vše potřebné je již zařízeno.⁹³

Celé záležitosti se po příjezdu do Záhřebu ujal nový slovenský vyslanec dr. Cieker⁹⁴ a prezentoval ji jako záležitost slovenské národní skupiny v NDH, aby tak připomněl, že tamní slovenská menšina má vlastní práva a zájmy jako německá národní skupina. Připravil dvě intervence na adresu Glaiseho von Horstenu, z 23. ledna ve prospěch 10 zajatců a z 24. ledna ve prospěch 5 zajatců. Cieker německého generála ubezpečil, že díky jeho mimořádné pomoci se většina vojáků bývalé jugoslávské armády slovenské národnosti vrátila domů ze zajateckých táborů v Německu, ale bylo přirozené, že z technických důvodů nebylo možné tento zákrok provést ohledně všech zajatců, a proto požádal o propuštění dalších zajatců podle přiložených seznamů. Německý generál Ciekerovi 30. ledna oznámil, že v Berlíně za zajatce intervenoval.⁹⁵

⁸⁹ SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 159, MZV č.j. 33817/II-1941.

⁹⁰ Tamže, šk. 213, a.j. 20461/41. - Slovenská vláda projednala 24. září 1941 odchod Murgaše ze Záhřebu a na jeho místo vybrala Dr. Jozefa Ciekeru. SNA, f. ÚPV 1938–1945, šk. 233, PV č.j. 14263/1941.

⁹¹ SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 1157, a.j. 754/41. – MICHELA, ref. 86, s. 110, uvádí, že Murgaš s Klecknerem navštívili 7. října obec Stara Pazova. Rychlík však uvádí, že zda se tato cesta uskutečnila, není z dochovaného materiálu jasné. Srov. RYCHLÍK, Jan. Slovensko-chorvatské vztahy v letech 1941 – 1945. In *Slovanské historické studie* 26, 2000, s. 269.

⁹² SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 1157, a.j. 1410/41.

⁹³ Tamže, šk. 1157, a.j. 1899/41.

⁹⁴ Slovenská vláda projednala jmenování dr. Jozefa Ciekeru vyslancem v Záhřebu 17. října 1941. SNA, f. ÚPV 1938–1945, šk. 233, PV č.j. 15654/1941.

⁹⁵ SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 1157, a.j. 179/42, a.j. 196/42, a.j. 303/42.

Slovenské konzulární zastupitelství v Bělehradě 6. listopadu 1941 upozornilo, že podle výpovědí zajatců, kteří se již ze zajetí vrátili, třídění zajatců a jejich propouštění zajišťují v Gänserndorfu maďarští důstojníci i co se týče zajatců – Slováků, což údajně vrhá na Slovensko nepříznivé světlo („*čo zanecháva nášmu štátu neprajný moment u prepustených slovenských zajatcov*“). Konzulární zastupitelství dále uvedlo, že maďarské vojenské úřady v této akci preferují zajatce – Slováky z Bačky, která připadla Maďarsku, a v důsledku toho se všichni zajatci – Slováci ze srbského Banátu ještě za zajetí nevrátili a jsou nadále v zajateckém táboře v Gänserndorfu nebo u německých sedláků na práci. MZV proto 2. prosince 1941 vyzvalo vyslanectví v Berlíně, aby v jejich prospěch důrazně intervenovalo diplomatickou cestou, ale rovněž cestou vojenského atašé přímo na OKW a při této příležitosti „*opäť zdôrazňujem, že oslobodenie týchto zajatcov je nateraz najpálčivejším problémom našej menšiny v Srbsku*“⁹⁶ a zároveň nepřímo vyzvalo MNO, „*aby zbývajúce transporty slov. zajatcov odbavili zvlášť k tomu účelu delegovaní slovenskí dôstojníci, pokiaľ, pravda, zajatci ešte všetci neboli medzitým už prepustení, poťažne expedovaní do svojich domovov*“.⁹⁷ MZV zároveň důrazně vyzvalo Černáka, aby zjistil, zda rozkaz OKW, kterým propouštění Slováků ze Srbska bylo zastaveno, nebylo změněno. Bratislava následně 24. ledna 1942 informovala konzula v Bělehradě, že seznamy slovenských zajatců z benátských obcí (Padina, Kovačica, Slovenský Aradáč, Slovenský Alexandrovec, Vojlovica) v počtu 147 osob převzal v Berlíně státní podtajemník Ernst Woermann, u kterého Černák již dříve úspěšně intervenoval. Rozhodnutí, zda se bude v propouštění těchto zajatců pokračovat, však závisí na německém vojenském veliteli v Srbsku (*Militärbefehlshaber in Serbien*), na jehož žádost Berlín propouštění zajatců ze Srbska zastavil v důsledku ozbrojeného povstání v Srbsku.⁹⁸ Bratislava uklidnila konzula v Bělehradě, že Černák má za to, že maďarské vojenské úřady neměly vliv na výběr zajatců v táboře v Gänserndorfu, ani se o Slováky z Banátu nemohly zasazovat, neboť území Banátu nepřipadlo Maďarsku. Jiná situace však nastala v případě Slováků z Bačky, která připadla Maďarsku, kdy v táboře tyto zajatce vybíraly maďarské vojenské úřady, neboť jde nyní podle všeho o maďarské občany. Bylo by těžko myslitelné, aby tak činily slovenské vojenské úřady. Podle informací z OKW bylo již propuštěno z německého zajetí na 1 400 Slováků – bývalých vojáků jugoslávské armády a v zajetí zůstává ještě 278 Slováků z Banátu.⁹⁹

Slovenské diplomaty však čekalo velké zklamání. Vyslanectví v Berlíně obdrželo 12. února 1942 písemnou zprávu z OKW, že návrat jugoslávských zajatců do Banátu se nemůže uskutečnit a navrhované propuštění musí být odloženo. Dr. Mališ pak Bratislavu 10. dubna z Berlína informoval, že propouštění Slováků z Banátu je zastavené, ale Černák opětovně intervenoval u státního podtajemníka Woermanna.¹⁰⁰ Intervence u Woermanna nebyla úspěšná. Woermann poukázal na zásadně negativní stanovisko německých vojenských míst

⁹⁶ SNA, f. MZV 1939–1945, MZV č.j. 34659/II-1941.

⁹⁷ VHA, f. MNO 1939–1945, Spisy obyčejné, šk. 143, MNO č.j. 283872/II/5-1941.

⁹⁸ Němcům působilo povstání vážné starosti, neboť potřebovali bez přestávky exploatovat nerostné bohatství Jugoslávie (zejména důlní a hutní podniky měděných dolů Bor), zajistit nerušený provoz důležitých komunikací spojujících Německo se Středomořím a klidný provoz po Dunaji, po kterém dopravovali ropu z Rumunska. Němcům se tak v srbském prostoru jednalo o zajištění komunikací a objektů důležitých pro německé válečné hospodářství. TEJCHMAN, Miroslav. *Balkán ve válce a v revoluci 1939 – 1945*. Praha : Univerzita Karlova; Nakladatelství Karolinum, 2008, s. 397.

⁹⁹ SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 159, MZV č.j. 177/I-1942.

¹⁰⁰ Tamže, šk. 159, MZV č.j. 548/I-1942, č.j. 1072/I-1942.

a uvedl, že nedochází ani k propouštění příslušníků rumunské nebo maďarské menšiny ze srbského Banátu.¹⁰¹ Konzul Dr. Belaj z Bělehradu¹⁰² si do Bratislavy 23. dubna postěžoval, že navzdory slibům Slováci z Banátu nebyli propouštěni. Zástupci slovenské menšiny z Banátu se proto rozhodli zakročit osobně a jejich desetičlennou delegaci na čele se seniorem Jozefem Janišem doprovodil Belaj 16. a 17. dubna k zástupci zplnomocněnce německého Zahraničního úřadu Dr. Gerhartu Feinemu a k šefovi správního štábu německého vojenského velitele v Srbsku Dr. Haraldmu Turnerovi, kteří členům delegace opakovali věci již známé, ale zároveň přislíbili záležitost urgovat a vyžádali si nové seznamy zajatců. Do Bratislavy pak přicházely protichůdné zprávy. Překvapení představovalo hlášení Belaje z 28. května, že se částečně dostavil výsledek úsilí slovenské diplomacie, když z počtu cca 150 zajatců bylo v posledních týdnech propuštěno více jak 100 mužů, takže do slovenských obcí v Banátu se nevrátil již pouze malý počet zajatců, když někteří z nich jsou přiděleni na polní práce. Hlášení přišlo v čase mezi vystoupením delegace tamní slovenské menšiny a mezi nótou zplnomocněnce německého Zahraničního úřadu při vojenském veliteli v Srbsku z 18. června 1942, která oznamovala, že v této době není naděje na propuštění zajatců slovenské národnosti ze srbského Banátu. Belaj si položil řečnickou otázku: že by se berlínské úřady vyjadřovaly ze zásady negativně, aby nevznikl precedent, ale přitom by přeci jen udělaly výjimku vzhledem k přátelskému slovensko-německému poměru? To podtrhnul Mališ z Berlína, který 16. července oznámil, že podle ujištění OKW budou v nejbližší době všichni Slováci z Banátu propuštěni. Za několik měsíců 22. října přišlo z Bělehradu hlášení, že během měsíce září byli všichni zajatci ze srbského Banátu, kromě nezvěstných, propuštěni ze zajetí a vrátili se do svých domovských obcí.¹⁰³ Hromadné intervence slovenské diplomacie za propuštění jugoslávských zajatců slovenské národnosti se tím uzavřely.

Delikátní situaci v kontextu slovensko-maďarských vztahů, která nastala v případě jugoslávských zajatců slovenské národnosti domovským právem náležejícím na území okupované Maďarskem (Bačka) a o jejichž osudu bylo MZV z různých stran informováno a evidovalo intervence za jejich propuštění z německého zajetí, řešilo MZV zpočátku velmi opatrně. Vyslanectví v Budapešti bylo 30. dubna 1942 Dr. Paulínym upozorněno, že vůči zajatcům, kteří jsou maďarskými státními příslušníky, mají slovenské úřady „*len morálny záväzok, maďarské úřady upozorniť na ich povinnosť voči vlastným štátnym príslušníkom, tj. požiadať ich o intervenciu u príslušných nemeckých úradov v prospech prepustenia z nemeckého zajatia tých maďarských štátnych príslušníkov slovenskej národnosti, ktorí ako bývalí juhoslovenskí štátni príslušníci museli v juhoslovenskej armáde bojovať a padli pritom do zajatia*“.¹⁰⁴ Mračna následně vydal 2. července 1942 obecný pokyn vyslanectví v Berlíně, aby intervenovalo i za cizí státní příslušníky slovenské národnosti, kteří jsou v německém zajetí, s odvoláním na morální povinnost zakročit tehdy a tam, kde tuto povinnost zanedbává jejich domovský stát, a tak subsidiárně nahradit činnost, kterou by měl v podobných věcech domovský stát vykonávat.¹⁰⁵ Při intervencích za tyto zajatce na příslušných německých úřadech se měla zdůraznit ta okolnost, že i když slovenská strana

¹⁰¹ SNA, f. MZV 1939–1945, š. 159, MZV č.j. 1321/I-1942.

¹⁰² Slovenská vláda schválila 10. září 1941 zřízení konzulátu v Bělehradě a pověřila jeho vedením Dr. Jozefa Belaje. SNA, f. ÚPV 1938–1945, šk. 233, PV č.j. 13208/1941.

¹⁰³ SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 159, MZV č.j. 1194/I-1942, č.j. 1571/I-1942, č.j. 1979/I-1942, č.j. 2178/I-1942, č.j. 3093/I-1942.

¹⁰⁴ SNA, f. MZV 1939–1945, šk. 340, MZV č.j. 1206/I-1942.

¹⁰⁵ Tamže, šk. 159, MZV č.j. 1901/I-1942.

nemá pro tyto intervence právního podkladu, neboť se nejedná o slovenské státní příslušníky, je však morální povinností intervenovat ve prospěch soukmenovců („*ide o príslušníka slovenského národa*“). Pokud se nepostará domovský stát, jsme tady my, „*ktorí sme s ním sviazani sväzkami krvného príbuzenstva*.“¹⁰⁶ Z informace MZV pro vyslanectví v Budapešti 17. října 1942 vyplynulo, že německý Zahraniční úřad tyto důvody uznal.¹⁰⁷

Slovenská diplomacie a slovenská vojenská místa, která v průběhu druhé světové války usilovala o propuštění válečných zajatců slovenské národnosti pocházejících z míst, kde žila slovenská menšina, a intervenovala v jejich prospěch jak u ústředních úřadů v Německu, tak u německých okupačních orgánů, a zároveň se zajímala o jejich osud v Maďarsku, Rumunsku, příp. Jugoslávii (do okupace země), ale i v SSSR (do zahájení východního tažení), se otázkou zajatých slovenských vojáků na východní frontě nezabývala. Není totiž dosud známa jakákoliv slovenská intervence za slovenské vojáky, kteří padli do sovětského zajetí, a to ani prostřednictvím Mezinárodního výboru Červeného kříže, se kterým byly příslušné slovenské instituce ve styku, ani prostřednictvím švédské diplomacie, která převzala ochranu slovenských zájmů v SSSR. Můžeme tedy říci, že o jejich osud se kompetentní slovenské úřady oficiálně nezajímaly. Zde mohlo sehrát svou roli několik faktorů, zejména počáteční snaha veřejně nepřiznat zajaté slovenské vojáky a považovat je pouze za nezvěstné,¹⁰⁸ respektive zabránit špatnému zacházení se slovenskými vojáky v sovětském zajetí, pokud by na sovětské straně vešlo ve známost, že slovenská strana neposkytla sovětským zajatcům náležitou ochranu, ale předávala je do rukou Němců. Nabízí se i fakt navázání diplomatických styků SSSR s čs. zahraniční vládou v Londýně a uzavření dohody o formování čs. vojenských jednotek v SSSR, což mohlo vést k úvaze, že Slovensko žádné zájmy v SSSR nemá a není tak, co chránit, čímž by došlo vlastně *a contrario* k oduznání samostatnosti Slovenska. Postoj Slovenska mohl být také ovlivněn tím, že bylo nuceno intervenovat za zajatce slovenské národnosti, kteří bojovali proti německé armádě v řadách čs. zahraničních jednotek ve Francii a po porážce Francie padli do německého zajetí, s odvoláním na dobré spojenecké svazky Slovenska a Německa v rámci zemí Osy a nyní mohla nastat zvláštní situace – bývalí slovenští vojáci zajatí v SSSR budou bojovat proti Němcům a intervence v jejich prospěch by mohla vzbudit nelibost u německého spojence. O slovenské vojáky v sovětském zajetí se totiž intenzivně zajímali čs. vojenští činitelé v SSSR. Návrh náčelníka čs. vojenské mise v SSSR plk. Heliodora Píky na provedení náboru a organizaci čs. vojenské jednotky v SSSR předložený zahraniční skupině generálního štábu Rudé armády v listopadu 1941 obsahoval požadavek na osvobození zajatců ze slovenské armády, kteří jsou československé národnosti a přihlásí se do čs. armády.¹⁰⁹ Čs.

¹⁰⁶ SNA, f. MZV 1939-1945, šk. 160, MZV č.j. 1868/I-1942.

¹⁰⁷ Tamže, šk.161, MZV č.j. 2945/I-1942.

¹⁰⁸ Při příležitosti 5. výročí vyhlášení slovenské samostatnosti uvedl prezident Tiso v březnu 1944 v armádním rozkazu: „*Proti zveličovaniu nepriateľskej propagandy, narábajúcej s prehnanými číslami zbehov, musím v záujme vojenskej cti a dobrého mena slovenskej armády konštatovať, že s tých poltresta tisícov stratených príslušníkov našej armády sotva je päťsto takých prípadov, o ktorých niet dôkazov o tom, že sa dostali do zajatia nezavinene, následkom vyvinuvšej sa bojovej situácie ...*“. SCHVARC, Michal. *Sicherheitsdienst a Slovensko v rokoch 1938 – 1944 (od autonómie po Povstanie) : Slovenský štát vo vybraných správach SD od jesene 1943 do septembra 1944*. Bratislava : Slovenské národné múzeum-Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2006, s. 206-207, Dok. č. 1.

¹⁰⁹ VALIŠ, Zdeněk. Čechoslováci v táborech a věznicích NKVD za druhé světové války (1940 - 1944) : Výběr dokumentů z fondů Vojenského ústředního archivu a Archivu Ministerstva vnitra ČR. In BOŘÁK, Mečislav (ed.). *Perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918 – 1956) : Část II. Váleční zajatci a internovaní*. Opava : Slezské zemské muzeum; Slezská univerzita, 2007, s. 234.

ministr národní obrany Sergěj Ingr v prosinci 1941 Píku požádal, aby dosáhl soustředění zajatců čs. původu ve zvláštním zajateckém táboře.¹¹⁰ V situační zprávě Píky pro Ingra z 27. března 1942 o českých a slovenských zajatcích z německé a slovenské armády je však uvedeno: „*O těchto nám Sověty nedaly – přes naše žádosti a své sliby – dosud žádných konkrétních informací.*“¹¹¹ Ukázalo se, že sovětská strana nebude mít námitek proti náboru do čs. vojenské jednotky těch zajatců, kteří se prokazatelně vzdali nebo dobrovolně přešli na sovětskou stranu.¹¹² K čs. náhradnímu tělesu v Buzuluku proto přijeli první dva vojáci slovenské armády až 12. května 1943 a v červenci 1943 byla na cestě další skupina slovenských vojáků v počtu cca 200 osob.¹¹³

Závěrem lze konstatovat, že kroky slovenské diplomacie ve prospěch válečných zajatců slovenské národnosti korespondovaly s úsilím slovenských úřadů neponechat válečné zajatce slovenské národnosti, kteří sloužili v řadách nepřátelských armád a padli do německého zajetí, vlastnímu osudu. Dělo se tak především na základě žádostí jejich rodinných příslušníků a blízkých, ale také orgánů místní správy a představitelů místní slovenské menšiny, což u jugoslávských zajatců slovenské národnosti jednoznačně vystupuje jako dominantní prvek. Silný tlak na aktivitu slovenských úřadů byl vyvíjen zejména v případě válečných zajatců, které bylo možné považovat za slovenské státní příslušníky a u nichž se předpokládal jejich návrat na Slovensko, což je nepochybně případ zajatců pocházejících z inkorporovaného území Oravy a Spiše. V případě válečných zajatců z čs. zahraniční, resp. francouzské armády ustupoval zájem na jejich příchodu na Slovensko postupně do pozadí vzhledem k náročné hromadné repatriační akci Slováků z Belgie a Francie, která vyvolávala značné pnutí na slovenském trhu práce a zvyšovala tlak na zajištění jejich ubytování, sociální a zdravotní péči od místních úřadů a institucí. Bylo však obecně v zájmu slovenské zahraniční politiky prosazovat menšinová práva Slováků a zajišťovat jejich ochranu, zvláště tam, kde hrozila ze strany mocenských struktur jejich domovských států diskriminační opatření.

---

¹¹⁰ Tamže, s. 241.

¹¹¹ Tamže, s. 269.

¹¹² Velitel čs. jednotky pplk. Ludvík Svoboda si po jednání s gen. Panfilovem poznamenal již 8. prosince 1941 do svého deníku: „*Zajatým Čechům, Slovákům a Pod[karpatským] Rusínům se zbrání v ruce vstup do československé armády povolen prozatím nebude.*“ SVOBODA, Ludvík. *Deník z doby válečné : červen 1939 – leden 1943*. Praha : Mladá fronta, 2008, s. 235.

¹¹³ VALIŠ, ref. 109, s. 304 a s. 307.

O. PEJS: SLOWAKISCHE DIPLOMATIE UND DIE KRIEGSGEFANGENEN SLOWAKISCHER NATIONALITÄT (1939 – 1942)

Im Laufe des Zweiten Weltkriegs sahen sich die slowakische Diplomatie und Exekutive mit Fällen konfrontiert, in denen Angehörige der slowakischen Nationalität, die ihren Militärdienst in der polnischen, jugoslawischen oder tschechoslowakischen Exilarmee, bzw. in der französischen Armee abhielten, in die deutsche Kriegsgefangenschaft geraten sind. Hinsichtlich der polnischen Kriegsgefangenen im Jahre 1939 bekündeten die slowakischen Behörden ihr Interesse an der Repatriierung der Kriegsgefangenen slowakischer Nationalität, die aus den Gemeinden in Orawa (Orava) und Zips (Spiš) stammten und die aufgrund des slowakisch-deutschen Grenzvertrags vom 21. November 1939 an die Slowakische Republik angegliedert worden sind. Diese Entscheidung war vor allem durch die Bemühung motiviert, die Lage im dortigen Gebiet, stark geprägt durch die vorausgehende Tätigkeit der polnischen Verwaltung, zu stabilisieren und das Ansehen der lokalen slowakischen Staatsmacht zu verstärken. Diesbezügliche diplomatische Verhandlungen wurden mit der deutschen und sowjetischen Regierung geführt, jedoch angesichts einer möglichen Repatriierung polnischer Soldaten slowakischer Nationalität trat die slowakische Diplomatie auch mit den zuständigen Behörden Ungarns, Rumäniens und Jugoslawiens in Kontakt. Im Jahre 1940 gerieten dann auch Slowaken, Angehörige der tschechoslowakischen Exilarmee, in deutsche Gefangenschaft (oder auch Angehörige der französischen Armee slowakischer Nationalität). Hierbei handelte es sich größtenteils um Slowaken, die auf ihrer Suche nach Arbeit nach Frankreich abgewandert sind, sich hier niedergelassen haben, bzw. hier naturalisiert worden sind und später, im Rahmen der Mobilmachung, in die seit 1940 in Frankreich entstehenden Einheiten der tschechoslowakischen Armee, bzw. in die französische Armee einberufen worden sind, an den Kämpfen an der Westfront in Frankreich eingegriffen haben oder im Hinterland verblieben sind, und die nach der Niederlage Frankreichs nicht nach Großbritannien evakuiert werden konnten. Von den Behörden der Slowakischen Republik wurden diese Personen als die tschechoslowakischen Legionäre bezeichnet, die gezwungen wurden gegen Deutschland zu kämpfen. Sie unternahmen große Anstrengungen, um die Freilassung dieser Soldaten aus der deutschen Gefangenschaft und ihre anschließende Repatriierung in die Slowakei zu erreichen. Später, infolge der Schwierigkeiten, die mit der großangelegten Repatriierung der Slowaken aus Belgien und Frankreich, die beträchtliche Spannungen auf dem slowakischen Arbeitsmarkt hervorgerufen haben und infolge der hiermit entstandenen Notwendigkeit, den Repatriierten die Unterkunft, soziale und Krankenpflege zu gewährleisten, den Druck auf die slowakischen Behörden wesentlich erhöhte, trat das Interesse an einer großangelegten Repatriierungsaktion allmählich in den Hintergrund. Im Falle der jugoslawischen Kriegsgefangenen slowakischer Nationalität, die 1941 in deutsche Gefangenschaft geraten sind, unternahm die slowakische Diplomatie aufgrund der Anträge der Familienangehörigen und Verwandten der Gefangenen und infolge der Ansuchen der lokalen Verwaltungsbehörden und der Repräsentanten der slowakischen nationalen Minderheit in Jugoslawien die nötigen Maßnahmen zu ihrer Freilassung. Es war das Anliegen der slowakischen Außenpolitik, die Rückkehr der Kriegsgefangenen slowakischer Nationalität in ihre Heimatsorte mit überwiegendem slowakischem Element zu erreichen und sich mit allen Mitteln für die Durchsetzung der Minderheitenrechte der Slowaken auf dem besetzten Gebiet Jugoslawiens einzusetzen, um ihren Schutz vor den drohenden Vergeltungs- und Diskriminierungsmaßnahmen der dortigen Machtstrukturen zu gewährleisten.